

1. ΘΕΜΑ

Τονισμός ουσιαστικών και καταβίβασμός του τόνου

2. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

του δύσκολου μαθήματος

των μεγάλων ευκαιριών

τους καλούς ανθρώπους

3. ΕΠΙΠΕΔΟ-ΒΑΘΜΟΣ ΔΥΣΚΟΛΙΑΣ

Από Α ΚΕΓ, 1 ΕΚΠΑ

4. ΠΡΟΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΗ ΓΝΩΣΗ

Ονοματική κλίση: γένος, αριθμός και πτώση των ουσιαστικών

5. ΠΙΘΑΝΑ ΛΑΘΗ

(α) Παραγωγή τύπων με διατήρηση του τόνου στη συλλαβή που τονίζεται στο λημματικό τύπο (στην ονομαστική): **του άνθρωπου, *τους ανθρώπους*, ακόμα και με παραβίαση του νόμου της τρισυλλαβίας: **τα μάθηματά*.

(β) Αδυναμία αναγνώρισης της σχέσης μεταξύ τύπων που τονίζεται σε διαφορετικές συλλαβές: *η διάθεση-των διαθέσεων*.

(γ) Αδυναμία παραγωγής του σωστού τύπου της ονομαστικής ξεκινώντας από κάποια πτώση που παρουσιάζει καταβίβασμό του τόνου: *των διαδρόμων* → **ο διαδρόμος*.

(δ) Υπεργενικεύσεις και υπερδιορθώσεις που οδηγούν σε εσφαλμένες παραγωγές: **των κλιμακών, *των τμηματών*.

(ε) Αδυναμία διαφοροποίησης μεταξύ σχετιζόμενων τύπων που ακολουθούν διαφορετικά κλιτικά παραδείγματα: *των ταμείων – των ταμιών, των διαδρόμων – των διαδρομών*.

6. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Σε γενικές γραμμές τα ουσιαστικά – αντίθετα με τα επίθετα (βλ. σχετικό δελτίο) – είναι δυνατό να παρουσιάζουν αλλαγές της τονιζόμενης συλλαβής κατά την κλίση τους. Δεν υπάρχει ένας ενιαίος κανόνας για τη συμπεριφορά όλων των ουσιαστικών, εξαιτίας των ιστορικών κυρίως διαφορών τους.

Οι κυριότεροι κανόνες που μπορούν να επισημανθούν είναι οι εξής:

(α) η επίδραση του νόμου της τρισυλλαβίας: όταν προστίθενται καταλήξεις που θα οδηγούσαν σε παραβίαση του νόμου αν το ουσιαστικό διατηρούσε τον τόνο στην αρχική του θέση: *δισύλλαβες καταλήξεις σε ένα παροξύτονο ουσιαστικό ή μονοσύλλαβες σε προπαροξύτονο:*

ο φούρναρης – οι φουρνάρηδες

η κυβέρνηση – των κυβερνήσεων

το όνομα – τα ονόματα

(β) για ιστορικούς λόγους, γενικά αποκλείεται ο τονισμός στην προπαραλήγουσα εφόσον η κατάληξη περιέχει κάποιο φωνήεν που στην αρχαία ελληνική ήταν μακρόχρονο. Ο κανόνας αυτός έχει (γενικά) εμφανή εφαρμογή στην περίπτωση προπαροξύτων (στην ονομαστική) ουσιαστικών σε συνδυασμό με τις καταλήξεις *-ου* (της γενικής ενικού), *-ων* (της γενικής πληθυντικού – με την εξαίρεση της κατάληξης *-εων*), *-ους* (της αιτιατικής πληθυντικού) και *-εις* (της ονομαστικής, αιτιατικής και κλητικής πληθυντικού):

*ο δήμαρχος – του δημάρχου
η είσοδος – της εισόδου
το πρόσωπο – του προσώπου*

*οι φύλακες – των φυλάκων
οι κλίμακες – των κλιμάκων
τα προβλήματα – των προβλημάτων*

*οι άγγελοι – τους αγγέλους
οι έξοδοι – τις εξόδους
οι πρόεδροι – τους/τις προέδρους*

*ο πρύτανης – οι πρυτάνεις
η κατάληξη – οι/τις καταλήξεις*

(γ) Επίσης για ιστορικούς λόγους, πολλά ουσιαστικά αρσενικά σε -ας ή -ης και θηλυκά σε -α ή -η, που συνήθως προέρχονται από πρωτόκλιτα της αρχαίας ελληνικής, τονίζονται υποχρεωτικά στη λήγουσα της γενικής πληθυντικού:

*ο κλέφτης, οι κλέφτες, των κλεφτών
ο τουρίστας, οι τουρίστες, των τουριστών
η τράπεζα, οι τράπεζες, των τραπεζών
η τέχνη, οι τέχνες, των τεχνών
ο/η ταμίας, οι ταμίες, των ταμιών*

αλλά και

*ο άντρας, οι άντρες, των αντρών
ο μήνας, οι μήνες, των μηνών*

Διατηρούν (ή κατεβάζουν) τον τόνο στην παραλήγουσα (και όχι στη λήγουσα) γενικά τα ουσιαστικά που αντιστοιχούν σε τριτόκλιτα της αρχαίας (κυρίως αρσενικά σε -ας και θηλυκά σε -α):

*ο αγώνας, οι αγώνες, των αγώνων
ο γείτονας, οι γείτονες, των γειτόνων
η εφημερίδα, οι εφημερίδες, των εφημερίδων
η δυνατότητα, οι δυνατότητες, των δυνατοτήτων*

Επομένως ένας μαθητής (όπως γενικά και ένας φυσικός ομιλητής) που συναντά ένα αρσενικό σε -ας ή ένα θηλυκό σε -α δεν μπορεί να προβλέψει τη θέση του τόνου στον τύπο της γενικής πληθυντικού.

Χρειάζεται επίσης συχνή επισήμανση της διαφοράς κατηγοριών που μπορεί να λειτουργούν συντακτικά με τον ίδιο τρόπο, στην ίδια θέση και ενδεχομένως να βρίσκονται ταυτόχρονα μέσα στην ίδια φράση ή πρόταση:

*Συναντήθηκαν οι πρόεδροι και οι πρυτάνεις
Σύλλογος μητέρων και κυριών
Η συμφωνία των πρακτόρων και των τουριστών
Οι υπηρεσίες των λοχιών και των δεκανέων*

Λιγότερο γενικοί κανόνες, που ισχύουν μόνο για κάποιες συγκεκριμένες κλιτικές κατηγορίες ουσιαστικών θα πρέπει να επισημαίνονται κατά περίπτωση.

7. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Όπως φαίνεται και από τις τελευταίες παρατηρήσεις παραπάνω, δεν είναι πάντα εύκολο να διατυπωθούν κανόνες με γενική ισχύ. Οι μαθητές θα πρέπει να αναπτύξουν την επίγνωση ότι οι διάφορες πτώσεις ενός ουσιαστικού μπορούν να τονίζονται σε διαφορετικές συλλαβές. Οι γενικοί κανόνες (όπως αυτοί που εκτέθηκαν παραπάνω) πρέπει να παρουσιαστούν κάποια στιγμή, αφού οι μαθητές θα έχουν εκτεθεί σε σημαντικό αριθμό αρκετών κατηγοριών ουσιαστικών (όχι πάντως από την αρχή, εν κενώ) με την ταυτόχρονη επισήμανση ότι δεν έχουν γενική ισχύ και απόλυτη εφαρμογή.

Δε χρειάζεται ίσως να τονίσουμε ότι η αναφορά σε κατηγορίες της αρχαίας (όπως οι μακρόχρονες συλλαβές, η πρώτη και η τρίτη κλίση) ΔΕΝ είναι μέσο διδασκαλίας: μπορεί ίσως να εξηγήσει τις ενδεχόμενες απορίες των μαθητών ως προς το γιατί, λ.χ., *ο τουρίστας* κλίνεται διαφορετικά από το *ο αγώνας*, αλλά δεν τους βοηθά να αναγνωρίσουν ή να μάθουν πώς σχηματίζει, λ.χ. τη γενική πληθυντικού ένα συγκεκριμένο αρσενικό σε *-ας* ή ένα θηλυκό σε *-α*.

8. ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΣΥΝΑΦΗ ΘΕΜΑΤΑ

ΜΠ6: Νόμος της τρισυλλαβίας

ΑΤ23: Τονισμός επιθέτων: στηλοειδής τονισμός και λόγιες εξαιρέσεις

9. ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΣΕ ΥΛΙΚΟ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Γλωσσικές Ασκήσεις: 59-61, 74-75, 80-86, 89, 92, 94-96, 136, 138, 153-154.